

GONDOLATAINK A SZÉKELY HÁZRÓL

Székelyföld – Erdélyi karakter, a gótika továbbélése, csúcsos tetők, szalmakalapok. A fények kicsit tompábbak, mint Magyarországon, a színek ezzel együtt teltebbek (Nagybánya).

Ezek a legalapvetőbb ideák, melyek Erdély-képünket meghatározták.

Van ugyanakkor Erdélynek egy finom klasszikus kulturáltsága is, a nemességnek némi manierista dekadenciájával. A táj- nép-karakterisztika sokszerűen és finom rétegekben tárulkozik föl a figyelmes látogató számára, kirajzolván a különbségeket Kalotaszeg, Marosszék, vagy a Kis-Küküllő mente között.

Emezeknél keményebb, szögletesebb a székely, főleg Gyergyóban. A többi erdélyi táj idillikus gömbölydedségének nyoma sincs. Táj és ember oda-vissza formálják egymást, melynek nyomán itt a ridegebb éghajlat hatására az építés is megtalálta a maga nyitottabb jellegét. Különös, mégis általános, hogy a hegyi emberek nem összebújnak az elemek elől, hanem éppen a tájba helyezik épületeiket.

A székely ház fejlődése.

A székely ház alaptípusa, az (itt –ott még mindig föllelhető) szobából (házból), esetleg vele párhuzamosan épített oldalkamrából és félig nyitott padolatlan ereszből álló ház volt.

A régi ereszes ház egyre inkább a háromosztatú magyar ház hatása alatt alakult tovább, egymenetes, de igazi konyha nélküli házzá. A konyha a (lakó) pincébe került, a ház pedig majdnem emeletes lett.

A huszadik században azután a székely közösség bomlásával a falusias szegényellivaló lett, a minta pedig a „polgári” lakóház. Az idézőjel indokolt, mert valójában a kőporos vakolatú, kockaházzal jutott a székelység legközelebb a balkánhoz (megint más kérdés, hogy az Anyaország is közeljutott, tehát ad absurdum lehetséges, hogy a regátba (bizáncba) vezető út magyarországi minta követésén át vezetett).

Koncepcióismertetés.

A „polgárisodás” a fogyasztói társadalom javainak elsajátításáért megindult társadalmi mozgás neve (s nincs köze a polgárhoz). Mi az ebből fakadó igényekkel nem (vagy csak alig) kívántunk foglalkozni. Nem azért, mert minthogy a székely ebben a harcban lemaradt, nosztalgikusan reá akarjuk ruházni a mi elvesztegetett örökségünk megőrzését, vagy vele akarjuk kimondatni az archaikus igazságokat - mint nemes vademberrel, hanem, mert ma már világosan látható, hogy ennek az útnak, a zsákmányszerző civilizációnak az útja pusztulás (mely létforma ugyanakkor nem a modern kor találmánya!).

Visszatérünk tehát a tisztán az életből fakadó gondolkodáshoz. Coomaraswamy szerint minden művészetnek funkcionálisnak kell lennie a szónak abban az értelmében, hogy (nem öncélú, hanem) célja van. A cél pedig végső soron az építés, az éppé tétel, vagyis a Föld művelése és megőrzése. Az ember Istentől rendelt feladatának végzéséből jön létre az igazi érték. Minden közösség hoz(hat) létre értéket, ami részben megosztható más közösségekkel, részben pont egyedisége által érték. A tradíció nem a formában, hanem az emberi értékek örökítésében keresendő.

A fennmaradás egyetlen lehetséges módja a földhöz való ragaszkodás. Keveselltük tehát a feladatot úgy, mint a székely lakóház újrafogalmazását tekinteni, fontosabbnak láttuk, hogy egy életképes gazdaságot vázoljunk föl.

Élet.

Az emberi élet színterei között átmenet van. A legfontosabb színtér, mint nevéből is következik maga az élet (az udvar), ahol a munka folyik.

Eköré szerveződik az összes többi funkció, a hétköznapi és az ünnep terei.

A telek elülső szakasza a védelem, a lakás, a reprezentáció területe, mely az utca felé a közösséggel való kapcsolat letéteményese. A ház, s a házhoz kapcsolódó kiskert-pihenőkert, és melléképület foglalnak itt helyet. A kerítés és a ház közt - sajátosan oldván a gyergyói táj zordon voltát - virágoskert kap helyet.

A székely kapun bejövet a gazda pillantása az udvarra esik, még mielőtt belépne a házba, s a házból kijövet úgyszintén, mivel itt kapcsolódik a családi élet a gazdaság fenntartásához.

Az udvart a csűr határolja, markáns tömegével hagyományos módon elválasztja a telek hátsó zónája a növénytermesztés és állattartás helyszínét az első kertrésztől. Gyümölcsfák, és veteményes települ ide, de itt történik a komposzt és a trágya tárolása, földolgozása, továbbá a gyökérszénázás szennyvíztisztítás is.

Eresz. Tornác. Lakópince. Kiskert.

A ház adja a védelmet, a meleget, a födelet az ember feje fölé. Megpróbáltuk kitalálni azt az évszakonként változtatható burkot, ami (pillanatnyi elképzelésünk szerint) a leginkább lélegző, tehát „funkcionális” bőre lehet ma a székely háznak. A tornác, ami nyáron árnyékolja a házat, ősszel, télen egy fölnyitható szimpla üvegezésű, egyszerű működésű ablakkal napcsapdává alakítható, mely javítja a ház hőszigetelését és barátságosabb burkot is ad. Ennek összetettebb variációja az eresz kialakítása, melynek megoldására a „mozgatható veranda” nevű találmányunkat alkalmaztuk. Ennek lényege két, síkjára merőlegesen mozgatható merevített, de nyíló ajtóval ellátott üvegfal. A kettő télen, mint passzív hőcsapda, télikert, és előszoba működik, ősszel, mint veranda, nyáron pedig mindkettő az eresz hátsó falára tolható, ami által létrejön a hagyományos nyitott eresz.

Az eresz belső kapcsolatban áll a lakópincével, mely a ház terepszinten (illetve valamivel alatta) kialakított hűs része, ahogyan ez egész Székelyföldön elterjedt. De az egész Székelyföldön megoldatlan a két szint kapcsolata, amely pedig a ház használatának gazdagodását jelentheti.

Tervezzük a lakópince szigetelését és szárazzá tételét, nem tervezzük azonban annak földszintté tételét.

Fölülről a házat a padlás védi, mely elsődlegesen terménytárolóként hasznosul, de a falusi turizmusra is gondolva, egy tetősíkba felnyitható deszkázathoz rögzített hőszigetelő „tetősátor” segítségével lehetőséget adunk, vendégek elszállásolására. A padlás állapotban lefektetett mobil szerkezet a földem hőszigetelését adja.

A ház körül kiskert van, ahol kisebb gyümölcsfák, konyhakerti és gyógynövények és virágok veszik körbe a házból kilépőt. Terveink szerint a tornácra (illetve ahhoz kapcsolódó rácsszerkezetre) fölfutó növények kapcsolják össze a ház szintjeit.

Gazdaság.

A melléképületek tervezésénél törekedtünk, hogy a szerteágazó funkciókat minél kevesebb, összesen két önálló építményben fogalmazzuk meg. A csűr telepítésében és formai megjelenésében hagyománykövető, mivel használatának módja, és építési körülményei lényegében azonosak ma is, igyekeztünk sokszerűen kihasználni az adódó tereket, az állatok alvóhelye mellett asztalos műhelyt is terveztünk.

A tornác, mint átmeneti, többfunkciós tér, szintén megjelenik, maga köré gyűjtve a faanyag-tárolás, tyúkól, kukorica-tárolás, méhkas-tárolás funkcióit; újdonság, hogy az épülethez egy üvegház kapcsolódik a ház előtti kiskert felé, mely alkalmat ad, az időjárás miatt amúgy nem természetes zöldségek nevelésére. A passzív hőcsapda elve itt is fölhasználásra kerül, az üvegház melegíti az istállót, és az istálló is melegíti az üvegházat.

A házzal szembeni másik melléképület tartalmazza a gépkocsi tárolót, a szerszámtárolót, s a sütőházat. Ez az épület fél-nyeregteretű, szintén fa szerkezetű.

A kertben elképzelésünk szerint olyan táj-jellegű haszonnövények kapnak helyet, melyek hasznosságuknál fogva szépek, mert kifejezik a táj eredeti karakterét. Hiszünk benne, hogy a haszonnövény és a díszkert egyben megvalósítható, s a ház előtti virágültetés csak jellegében tér el a hátsó kertetől és nem lényegében.

A ház szerkezete.

A lakópince kalákamunkával készül, kiássák a hozzá szükséges gödröt, és az abból származó anyagból (sárba vagy szárazon rakott kő, esetleg vert fal) rakják föl a falakat.

A felső szint esetében két megoldást képzeltünk el. Az egyik esetben az építető a gyártótól kész, variálható faszerkezetet vásárol (esetleg már minden kiegészítővel, üvegezéssel mozgatható verandával, stb. ellátva), amit a helyszínen fölállítanak. Ennek utána elkészítik a tetőfedést is. Ezt követően a gazda szintén kalákát hív össze, a fölszögezett lécvázat betapasztják, könnyűvályoggal összesen kb. 40 cm vastagságú falat készítve. Lehetséges könnyű és nehézvályog rétegeket váltakoztatni is. Végül elvégzik a még hátralévő munkálatokat (festés, meszelés, belső burkolatok). Ezt a megoldást a falubeli telekre gondoltuk megvalósítani.

A másik esetben a gazda rendelkezik erdővel, vagy a közbirtokosságtól van hozzá jussa, s ideje, energiája is van magának megépíteni a házát. E ház teljesen hagyományos boronaház, vagy favázás is lehet. A kész szerkezethez azután megépíti a tornácot, s ami még hiányzik. A falat végül egy rátét szerkezet (kettős lécezés) segítségével vastagon betapasztják, esetleg csak a külső, vagy a belső oldalon.

Ezt a változatot képzeltük el a tanyára.

Anyagok.

Olyan anyagokban gondolkodtunk, melyek vagy helyben, a telekről megszerezhetők (kő, agyagos föld, nyers borona), a mezőről, legelőről származnak (polyva, szalma, gyapjú), vagy a fafeldolgozás melléktermékei (fűrészpor a könnyűvályoghoz), illetve helyi kisiparral előállíthatóak. Ez utóbbihoz elég sok minden tartozik, az előregyártott faszerkezettől kezdve a különleges asztalos és lakatosszerkezeteken át a textilanyagú hőszigetelésekig és tömítésekig és a zsindelegig. Bár kétségtelen, hogy a hasított zsindeleg kizárólag kézműves módszerrel készülhet és ezért a mai világban használata gazdaságtalannak tűnik, de egy beszélgetés során fával dolgozó székely emberek mégis pártjára álltak, mint reális alternatívának. Újabb csoportba tartoznak az újrafelhasznált anyagok: ilyen a mindenképpen ajánlott bontott baconi vagy másmilyen cserép, amely sajátos módon szebb és megbízhatóbb fedést ad, mint az új. De ide tartoznak az újrafelhasznált szövetek, a „rongyszőnyeg” tömítés, és az elképzelésünk szerint foltvarrással készülő „tetősátor”.

Energiaellátás.

Kétféle tüzelőanyag használatán gondolkodtunk. Az egyik a fa, illetve fűrészpor. Ennek használatára az ereszen elhelyezett - az alsó konyhát és az egyik szobát egy közös óriáskályháként összekapcsoló - fűtő alkalmasítást tervezünk, melynek fűtése és hőleadása szabályozható. A hátsó szobát és a fürdőszobát külön kályha fűti. Másik tüzelőanyagunk a biogáz. Ennek jelentőségére a már említett, udvarhelyiekkel folytatott beszélgetés során hívták föl a figyelmünket, de, minthogy a gyergyai gazdaság alapjának az állattenyésztést gondoltuk, szükségképpen adódott is a trágyából nyerhető energia gondolata. A biogázt egy a csűr mögött elhelyezett tározóban fejlesztik, innen csővezetéken jut el a pinceszinti kazánhoz.

Felhasznált irodalom:

Reischl Gábor: Mezsgye 1989

Dr. Kós Károly Erdély népi építészet 1989

Barabás Jenő – Gilyén Nándor: Magyar népi építészet 2004

Sabján Tibor – Buzás Miklós Hagyományos falak 2003

Medgyasszay Péter – Novák Ágnes Föld és szalmaépítészet 2006

The Japan Architect: Shinkenchiku Residential Design Competition 1987 The Japanese House Today

Gyergyócsomafalvi ajánlott növények jegyzéke

Gyümölcsfák

A Gyergyói-medencében honos alma, körte, szilva, cseresznye, meggy és egyéb gyümölcsfák.

Díszfák

<i>Acer pseudoplatanus</i>	hegyi juhar
<i>Betula pendula</i>	bibircses nyír
<i>Betula utilis</i>	himalájai nyír
<i>Carpinus betulus</i>	gyertyán
<i>Fraxinus angustifolia subs Pannonica</i>	magyar kőris.
<i>Fraxinus excelsior</i>	magas kőris
<i>Malus floribunda</i>	díszalma
<i>Malus 'Hopa', 'Gyöngyvér', 'Dolgo', 'Piroska'</i>	díszalmák
<i>Prunus avium</i>	vadcseresznye
<i>Prunus padus</i>	májusfa
<i>Prunus serotina</i>	kései meggy
<i>Pyrus pyraster</i>	vadkörte
<i>Pyrus salicifolia</i>	fűzlevelű díszkörte
<i>Sorbus dacica</i>	erdélyi berkenye
<i>Tilia cordata</i>	kislevelű hárs

Gyümölcsbokrok

A Gyergyói-medencében honos málna, szeder, ribizli, bodza, áfonya és egyéb cserjék.

Díszcserjék

<i>Caryopteris incana</i>	kínai kékszakáll
<i>Clematis alpina</i>	havasi iszalag
<i>Clematis montana</i>	hegyi iszalag
<i>Cornus alba</i>	vörös vesszejű fehér som
<i>Cornus stolonifera</i>	sárgavesszejű som
<i>Cotoneaster dammeri</i>	szőnyeg madárbirs
<i>Cotoneaster dielsianus</i>	dústermésű madárbirs
<i>Cotoneaster horizontalis</i>	kerti madárbirs
<i>Daphne mezereum</i>	farkasboroszlán
<i>Hydrangea arborescens</i>	hortenzia
<i>Prunus spinosa</i>	kökény
<i>Ribes alpinum</i>	havasi ribiszke
<i>Ribes sanguineum</i>	vérvörös ribiszke
<i>Rosa sp.</i>	kerti rózsák
<i>Spiraea x cinerea</i>	gyöngyvessző
<i>Spiraea nipponica</i>	nipponi gyöngyvessző
<i>Spiraea prunifolia</i>	kökénylevelű gyöngyvessző
<i>Symphoricarpos x chenaultii</i>	pettyes hóbogyó
<i>Symphoricarpos x doorenbosii</i>	hóbogyó
<i>Syringa josikaea</i>	Jósika-orgona
<i>Viburnum farreri</i>	korai bangita
<i>Viburnum lantana</i>	ostorménfa
<i>Viburnum opulus</i>	kányabangita
<i>Vinca minor</i>	kis télimeténg

Gyógy- és fűszernövények

A növények egy része fagyérzékeny, ezek edénybe ültetendők és fagymentes helyen telettetendők.

<i>Achillea millefolium</i>	cickafark
<i>Allium schoenoprasum</i>	metélőhagyma
<i>Anthriscus cerefolium</i>	turbolya
<i>Artemisia alba</i>	fehérüröm
<i>Artemisia dracunculus</i>	tárkony
<i>Borago officinalis</i>	borágó
<i>Calendula officinalis</i>	körömvirág
<i>Chamaemelum nobile</i>	római kamilla
<i>Fragaria vesca</i>	szamóca
<i>Galium odoratum</i>	szagos müge
<i>Galium verum</i>	tejoltó galaj
<i>Levisticum officinale</i>	lestyán
<i>Lilium candidum</i>	madonnaliliom
<i>Lavandula officinalis</i>	levendula
<i>Majorana hortensis</i>	majoránna
<i>Matricaria chamomilla</i>	kamilla
<i>Melissa officinalis</i>	citromfű
<i>Mentha pulegium</i>	csombormenta
<i>Mentha suaveolens</i>	almamenta
<i>Mentha x piperita</i>	borsosmenta
<i>Myrrhis odorata</i>	mirrha
<i>Ocimum basilicum</i>	bazsalikom
<i>Oenothera biennis</i>	parlagi ligetszépe
<i>Origanum vulgare</i>	szurokfű
<i>Petroselinum crispum</i>	petrezselyem
<i>Primula veris</i>	tavaszi kankalin
<i>Pulmonaria officinalis</i>	pettyegetett tüdőfű
<i>Rosmarinus officinalis</i>	rozmaring
<i>Salvia officinalis</i>	zsálya
<i>Saponaria officinalis</i>	szappanfű
<i>Sanguisorba officinalis</i>	vérfű
<i>Satureja hortensis</i>	téli borsfű/csombor
<i>Symphytum officinale</i>	fekete nadálytő
<i>Thymus serpyllum</i>	keskenylevelű kakukkfű
<i>Thymus vulgaris</i>	kerti kakukkfű
<i>Valeriana officinalis</i>	macskagyökér

Évelő dísznövények

<i>Aconitum napellus</i>	havasi sisakvirág
<i>Alchemilla alpina erythropoda</i>	alpesi palástfű
<i>Anemone sylvestris</i>	erdei szellőrózsa
<i>Aquilegia alpina</i>	harangláb
<i>Aruncus dioicus</i>	erdei tündérfűt
<i>Aster alpinus</i>	havasi gerebcsin
<i>Bergenia cordifolia</i>	szívlevelű bőrlevél
<i>Brunnera macrophylla</i>	kaukázusi nefelejcs
<i>Campanula carpatica</i>	kárpáti harangvirág
<i>Campanula lactiflora</i>	nagytermetű harangvirág
<i>Campanula persicifolia</i>	baracklevelű harangvirág

<i>Centaurea montana</i>	hegyi imola
<i>Convallaria majalis</i>	gyöngyvirág
<i>Delphinium sp.</i>	szarkaláb
<i>Dicentra spectabilis</i>	nagy szívvirág
<i>Gaillardia x grandiflora</i>	kokárdavirág
<i>Gentiana sp.</i>	tárnics
<i>Geranium macrorrhizumillatos</i>	gólyaorr
<i>Helenium autumnale</i>	őszi napfényvirág
<i>Helleborus sp.</i>	hunyor
<i>Hemerocallis fulva</i>	sásliliom
<i>Heuchera sanguinea</i>	vérvörös tűzeső
<i>Inula orientalis</i>	keleti peremizs
<i>Leucanthemum margaritae</i>	óriás margitvirág
<i>Lychnis chalcedonica</i>	égőszerelem
<i>Lysimachia clethroides</i>	kelet-ázsiai lizinka
<i>Nepeta x faassenii</i>	kerti macskamenta
<i>Paeonia lactiflora</i>	késői bazsarózsa
<i>Pennisetum alupeurooides</i>	évelő tollborzfü
<i>Polemonium caeruleum</i>	csatavirág
<i>Potentilla aurea</i>	aranypimpó
<i>Tanacetum coccineum</i>	színes margaréta
<i>Thalictrum aquilegifolium</i>	fényes borkóró
<i>Veronica gentianoides</i>	tárnicslevelű veronika
<i>Viola odorata</i>	illatos ibolya
<i>Waldsteinia geoides</i>	erdei berkipimpó

Jánosi Dóra gyűjtése

SZÉKELY HÁZ
PÁLYÁZAT 2008.
KOVÁTS ÁBEL
TÖRÖK ÁDÁM